

Katedrální sochařství Francie 1140- 1200

Základní literatura k tématu:

Dieter Kimpel – Robert Suckale, *Gotische Architektur in Frankreich 1130-1270*, München 1985.

Uwe Geese, „Gotické sochařství ve Francii, v Itálii, v Německu a v Anglii“, in: Rolf Toman (ed.), *Gotika*, Praha 2007, s. 300-371.

Xavier Barral i Altet, „The Expansion of Gothic (1150-1280)“, in: *Sculpture, From Antiquity to the Middle Ages*, Georges Duby a Jean Luc Daval (eds.), Köln 2006, s. 345-397.

Paul Wilamson, *Gothic Sculpture 1140-1300*, New Haven and London 1995.

Georges Duby, *Věk katedrál, Umění a společnost 980 - 1420*, Praha 2002.

Otto von Simson, *Das Mittelalter. II, Das hohe Mittelalter*, Berlin 1990.

Günther Binding, *Hochgotik, die Zeit der grossen Kathedralen*, Köln 2002.

Katedrála a sochařství: Původně vždy komplexní ikonografický program – skulptury na fasádách, v interiéru, výzdoba lettnerů (chórových přepážek) odstraňovaných v průběhu novověku – dochovány především skulptury na fasádách – až na výjimky silně restaurovány v 19. století (poškození v dobách francouzské revoluce)

- zkoumány především snadno přístupné figurální sochy – určitá disproporce v zájmu badatelů.

Základní úloha: fasáda zdobená architektonickou skulpturou a trojicí portálů (jen výjimečně počet portálů větší)

Portál a jeho výzdoba měly často specifickou funkci- portál posledního soudu zobrazuje Krista jako soudce, který posvěcuje soudní moc biskupa i krále – před portálem probíhalo vynášení rozsudku soudů

Počátky gotického sochařství:

Ve 12. století území Francie i moc francouzského krále značně omezena oproti dnešnímu rozsahu, v oblasti Ille de France a několika diecézích na severovýchodě Francie se nachází všechny klasické gotické katedrály.

Předpoklady vzniku gotické katedrály:

- restaurace moci biskupů a krále (katedrála je symbolem jejich moci)

- nové zemědělské postupy (oblast Ille de France velmi úrodná)

- vzrůstající úloha obchodu a rozvoj měst, umožňující zisk dostatečných finančních prostředků, které bylo možno získat formou daní, či darů

- technické inovace a lepší organizace práce umožňující vznik velkých staveb během krátké doby

Ikonografie katedrální skulptury:

- dějiny spásy zacílené na konkrétního věřícího

- vzrůstající důraz na moc přímluvy svatých v čele s Pannou Marií oproti předešlému zdůrazňování děje Apokalypsy

- spojení moci královské a církevní (katedrála jako symbol moci biskupa i krále)

- nutnost nového vyjádření myšlenky osobní spásy v souvislosti se vznikem heretických hnutí (v této souvislosti je mimořádná úloha IV. lateránského koncilu v roce 1215)

- vyjádření aktuálních teologických otázek pomocí umění (katedrální školy jako centra vzdělanosti)

Saint Denis

Vznik nového slohu bývá spojován s myšlenkami saintdeniského opata Sugera (asi 1081-1151, opatem od r. 1122).

Suger je jednou z nejvýznamnějších postav středověké Francie. Kostel St. Denis byl pohřebištěm francouzských králů – po korunovační katedrále v Reměši nejdůležitější chrám Francie. Suger jej v letech 1135-1144 nechal přestavět za pomoci spojení různých stavebních i uměleckých sil z celé země. Veden badatelský spor, zda podobu stavby ovlivnila neoplatonská filozofie Dionysia Aeropagity, s nímž byl v době jejího vzniku zaměňován Sv. Denis, patron opatství a Francie, který zde byl pohřben

9. 6. 1140 – vysvěceno západní průčelí opatského kostela St. Denis

11. 6. 1144 – vysvěcen chór s ochozem a věncem kaplí

Do těchto let se klade údajný počátek gotického slohu v sochařství i architektuře. Bádání posledních let tuto tezi zpochybňuje.

Literatura k tématu:

Erwin Panofsky, Suger, opat ze St. Denis, In: *Význam ve výtvarném umění*, Praha 1981, s. 93-121.

Ke kritice této slavné studie a k nové literatuře o tématu viz úvodní studie I. Adámkové v: **Iva Adámková**, *Suger: Spisy o Saint Denis*, Praha 2006.

Západní průčelí chrámu – architektonicky se podobá St. Etienne v Caene
tři portály vstupu se podílí spolu s architekturou a malbou na oknech na celkovém ikonografickém programu zdůrazňujícím sepětí církevní a královské moci (regnum et sacerdotium).

Střední portál – Poslední soud,

Jižní portál – Poslední přijímání Sv. Dionysia (Diviše)

Severní portál – mozaika (snad Korunování P.M) provedená byzantskými umělci (nedochována)

Na ostěních portálů figury králů, královen a proroků Starého zákona – dochovány jen zlomky

Všechny portály silně upraveny v 19. století

Důležité pro další stavby: Výzdoba zhotovená sochaři z St. Piere Moissac, St. Madeleine Vézelay, hlavice sloupů v St. Etienne v Dreux je po slohové stránce románská, nové je ikonografické uspořádání a jednotící myšlenka. Vzniká typ královského portálu (Porta regia) později často napodobovaný.

Typ socha – sloup – vystupuje z portálu, přesto součástí architektury, zde je hledán počátek vzniku samostatné, na architektuře nezávislé skulptury.

Chartres:

Jedno z nejvýznamnějších poutních míst Francie – relikvie Mariiny tuniky, darovaná Karlem Holým r. 876.

Chrám několikrát zničen požárem:

1020 – požár karolinské stavby, Fulbert ze Chartres založil románskou katedrálu

1134 – při požáru shořelo západní průčelí – zřízena nová fasáda a věž a průčelí

Porta regia (1145-1150) – představeny dějiny spásy – autorem ikon. koncepce snad kancléř školy Thierry ze Chartres

Myšlenka všech tří portálů propojena figurálně zdobenými hlavicemi sloupů s výjevy ze života Panny Marie a Krista. Figurálně zdobené hlavice jsou charakteristické pro románské umění, později se nevyskytují.

Střední portál: Poslední soud (zdůrazněna úloha Krista jako Spasitele, nikoli soudce)

Jižní portál: Sedes Sapientiae, výjevy z Kristova dětství, v archivoltách 7 svobodných umění

Severní portál: Nanebevstoupení Krista či spíše Stvoření (doprovázeno Zodiakem a cyklem kalendáře – element času)

Důležité pro další stavby: Sochaři ze St. Denis, St. Remy v Remeši a z Paříže

- nejstarší zachovalý portál, označovaný jako gotický
- sochy v ostění pevně spojeny s architekturou, ale patrná určitá individualizace v tvářích
- způsob znázornění Krista na středním portálu Posledního soudu se symboly evangelistů do budoucna závazný pro velký počet staveb

Blíže k tématu:

Peter Kováč, *Katedrála v Chartres, Francouzské umění rané a vrcholné gotiky*, Praha 2007.

Paříž Notre Dame – katedrála blízko Ille-de-Cité – sídla francouzského krále – královský kostel.

Portál sv. Anny – (1140-1150) jižní portál západního průčelí, jedna z mála dochovaných částí stavby přestavěné výrazně po roce 1163 Mauricem de Sully. Mariánské téma – Sedes sapientiae v tympanonu podobně jako v Chartres, po stranách biskup (sv. Germanus) a král (zakladatel Notre Dame Childebert), v trumeau původně figura biskupa sv. Marcella (Musée du Cluny).

Portál je složen z několika jiných (24 apokalyptických starců v archivoltách odpovídá výjevu Posledního soudu, nikoli Sedes sapientiae), po roce 1210 byl doplněn výjevy ze života sv. Anny, po níž dostal jméno.

Důležitost pro další vývoj: počínající zájem o naturalismus, postavy s naznačeným kontrapostem, návazání na mosánské kovolijectví – zájem o trojrozměrné formy

Senlis Notre Dame – portál západního průčelí (stavěno od r. 1151 biskupem Thiebaultem, přítelem opata Sugera)

Portál západního průčelí z let 1165-1170

Téma koncentrováno na ústřední část, v překladu zobrazena Smrt a Nanebevzetí Panny Marie, završené její oslavou na nebesích jako korunovaná královna nebes, v archivoltách jsou patriarchové St. zákona a kořen Jesse (předci Krista a Panny Marie prokazující jejich královský původ).

Nové povýšení Marie na stejnou úroveň s Kristem souvisí s prosazením nauky o jejím tělesném Nanebevzetí (šířena od počátku 12. století) a s důrazem na její roli zprostředkovatelky spásy (ztotožněna s Církví) a přimluvice za hříchy lidí.

Program poukazuje na vykoupení dosažené skrze pouto s církví perzonalizovanou Pannou Marií, jež potvrzují postavy na ostění - proroci vtělení (vlevo) a vykupitelské role Krista (vpravo).

Důležité pro další vývoj: Sochaři v Sens zřejmě z Paříže (portál sv. Anny)

- poprvé téma Korunovace P. M. na hlavním portálu (dále se objevuje v Mantes, Laonu, na transeptu v Chartres a v Amiens i jinde)
- styl soch bezprostředně navazuje na soudobé kovolijectví mosánské oblasti (postava sv. Jana Křtitele s přetaženým cípem pláště jakoby „napodobující“ odlitek), zcela nové pojetí ve smyslu většího důrazu na trojrozměrnost sochy, ubývá blokovitě pojetí.

Sens – Saint Etienne – západní fasáda datována do let 1180-1200

Severní portál (zvaný Sv. Jana Křtitele) – Polopostava Krista, pod ním scény ze života a smrt sv. Jana Křtitele, v r. 1793 zničeny figury v ostění.

Střední portál – z doby kolem roku 1200, tympanon ze 13. století (1268 zřejmě poškozen při pádu jižní věže), na trumeau postava sv. Štěpána.

Na ostění se zřejmě poprvé objevilo 12 apoštolů. Styl některých dochovaných hlav (Musée Synodal Sens) je jedním z prvních příkladů vyrovnávání se s římským sochařstvím, se zdůrazněním individuální fyziognomie postav- vzniká styl kolem r. 1200 – někteří badatelé mají za to, že právě tehdy vzniká gotický styl.

Katedrální sochařství Francie 1200-1300

Doba vlády Filipa Augusta (1175-1225) je dobou největšího rozkvětu francouzských katedrál. Ve skulptuře se prosazuje „styl kolem roku 1200“ – antikizující a monumentalizující v úcinu nejdříve - katedrála v Sens, Laon a portály transeptů v Chartres

Laon, Notre-Dame – zóna portálů vyjma jižního vznikla v letech 1190-1205 - velmi silně restaurováno

Výrazné přesíně kryjí portály průčelí – později často používáno na dalších katedrálách (Chartres, Amiens, Remeš),

Důležité pro další vývoj:

styl figur odvozen ze Sens i z Remeše (*Porte Romane*), ale zde fungovala velká dílna, kde se setkalo velké množství kameníků – jedna z podmínek šíření nového stylu je osobní zkušenost. Odsud kameníci pracující na St. Yved v Braine (před r. 1208) a dalších stavbách.

Chartres, Notre-Dame:

1194 – požárem zničena celá katedrála kromě západního průčelí, ale po nalezení zázračně neporušené Mariiny tuniky začala rychle vznikat nová stavba, celá dokončena do roku 1220 – považována za první katedrálu klasické gotiky (výrazná výšková orientace, trojdílné členění stěn s triforiem, velká bazilikální okna aj.) Zřejmě ale stejné formy použity již dříve u menších chrámů v Soissons a Braine

Portály křížení:

Jižní a Severní transept 1204-1230

Datování transeptu:

1204 obdržela kapitula hlavu sv. Anny, jejíž socha je umístěna na trumeau středního portálu (v tympanonu s korunovací P.M typu Senlis), vznik po tomto datu

Na bočních portálech nezvyklá ikonografie:

Jižní portál severního transeptu (kolem r. 1220) – *Jobův portál* – na překladu Šalamounův soud, v tympanonu Job na smetišti - Dábel se přetahuje o jeho duši – vedle tři falešní Jobovi přátelé, kteří jsou podobně ustrojeni jako soudci v dolním výjevu – označují heretiky.

Ikonografie portálu vykládána v souvislosti s potlačením hnutí albigenských – vítězství pravé víry nad herezí – Job jako předobraz utrpení Krista a jeho triumfu, Šalamoun jako prototyp Kristovy moudrosti

Figury v ostění: Postavy Starého a Nového zákona, předchůdci a proroci Kristova poslání

Důležité pro další vývoj:

Nové pojetí postav v ostění - na středním portálu (v tympanonu téma Korunovace P.M) je v ostění skupina Abrahama obětujícího Izáka – Abraham se otáčí v náznaku pohybu dozadu na anděla – změna oproti hieratičnosti starších skulptur ve směru dramatickosti výjevu

Paříž, Notre-Dame – západní průčelí 1210-1230

Severní portál – Korunovace Panny Marie – následuje styl byzantských slonovin – po dobytí Konstantinopole křížáky v r. 1204 velké množství těchto drobných devočních předmětů

Střední portál – Poslední soud - považován za první projev vrcholně gotického sochařství – „realistické“ pojmání drapérie a kontrastu, individualizace obličejových typů – snaha o vyjádření emocí (zavržení), v reliéfech pod ostěním antikizující reliéfy – podobné nacházíme u Villarda de Honnecourt.

Galerie králů- datována do let 1220-1230 – zničena v r. 1793 – pohřbené hlavy králů objeveny v roce 1977.

Štrasburk, Notre-Dame - portály jižního transeptu - (dokončeno 1230-1235)

Štrasburk byl hlavní oporou moci římského císaře Fridricha II. v Horním Porýní, v té době spojení francouzského krále - použit francouzský styl.

portály jižního transeptu - dva portály - v tympanonu Smrt (1225-1235) a Korunování P.M, po stranách postavy Synagogy a Ecclesie, mezi portály zobrazen trůnící král Šalamoun - před portálem probíhala soudní jednání - k tomu se vztahuje také tzv. Andělský pilíř v interiéru chrámu (kolem r. 1230) - na něm zobrazení apoštolové, apokalyptičtí andělé s polnicemi ohlašující Poslední soud, nahoře trůní Kristus jako soudce, který hledí směrem k chórovým lavicím kanovníků a biskupa - nutnost soudit spravedlivě.

Styl soch and. pilíře odvozen z Chartres, tympanon se Smrtí Panny Marie - blízký Remeši - individualizace obličejových typů, dramatická gesta postav a jejich pohyb (téměř vypadávají z obrazu)

Amiens- katedrála vyhořela r. 1218

1220 - položen biskupem Evrardem de Foilloy základní kámen lodi,

stavitel Robert de Luzarches

zvony v jihozápadní věži byly osazeny 1243 - datum dokončení západního průčelí.

restaurováno v letech 1844-47.

Sochy označovány za méně dokonalé než jinde - byly vytvářeny velmi rychle, zkušené mistři jen dotvářeli polotovary zhotovené méně kvalitními kameníky. Přesto dokonalé tvary, kameníci po dokončení odešli do Paříže a venkovských kostelů v okolí, někteří do Leónu, jiní do Remeše, kde se po roce 1252 obnovily práce na katedrále

západní fasáda - schéma stejné jako v Laonu, nová je figurální výzdoba na pilířích

Střední portál - poslední soud s žehnajícím Kristem v trumeau (*Beau Dieu*) (podobně jako v Paříži) a apoštoly v ostění,

Jižní portál - Smrt, Nanebevzetí a Korunovace P.M v tympanonu, Madona na trumeau, stejný typ se později objeví v jižním transeptu, madona je na rozdíl od starších soch zobrazena jako stojící.

Severní portál sv. Firmina - první biskup z Amiens na trumeau, tympanon (přenesení jeho těla) v ostění figury lokálních svatých

Amiens- jižní transept - sv. Honoratus - scény z jeho života na tympanonu, figury v ostění sochaři západního průčelí, zbytek portálu v jiném stylu - sochy s malými hlavami, velká živost.

portál se podobá *Calixtovu portálu* v Remeši, kde byly užity poprvé souvislé pásy narativní kompozice - styl soch odpovídá západnímu průčelí pařížské Notre-Dame.

Důležité pro další vývoj:

Sjednocení skulpturní výzdoby a architektury, na pilířích 12 soch menších proroků a čtyř velkých proroků, podél řady apoštolů střed. portálu, nad portály galerie králů

Postavy v ostění *Mariánského portálu* - Zvěstování a Navštívení už v Chartres, zde rozšířeny o výjevy Uvedení do chrámu, mudrců, Šalamouna a královny ze Sáby - namísto statické zóny dramatické divadlo, figury osvobozeny z architektonického rámce.

V jižním transeptu na trumeau *Vierge Dorée* - základní typ stojící madony opakovaný po více než 150 let (viz madona na portálu kartouzy v Champmol v Dijonu)

Paříž, Sainte Chapelle

Při postupném rozpadu moci římského císaře Fridricha II. (1194-1250) se stala Paříž kolem poloviny 13. století hlavním uměleckým centrem křesťanského světa, v souvislosti s panováním Ludvíka IX. svatého (1214-1270)

Roku 1239 zakoupil sv. Ludvík Kristovu korunu od byzantského císaře Balduina II. O dvě léta později dostal významnou část kříže, na němž byl ukřižován Kristus -

kaple se měla stát velkým relikviářem- spojena s královským palácem - zároveň i králova oratoř, svčena 1248- architekt Jean de Chelles a Thomas de Cormont, druhý architekt Amiens

figury 12 apoštolů na sloupech mezi okny uvnitř kaple a legie žehnajících a korunu držících andělů na cviklech arkád, velké množství naturalistického vegetabilního ornamentu dnes moderní instalace se zbytky původní výzdoby

Apoštolové (Musée National de Moyen Age, Paris) zcela trojrozměrné, ve výrazu individualizované postavy, vychází ze sochařství západního průčelí pařížské katedrály

V inventáři kaple řada uměleckých děl - madona ze slonoviny - typ Viergée d'oré, doklad rozvoje slonovinových sošek pro privátní zbožnost v Paříži.

Paříž , Notre-Dame - portály transeptů 1240-1260, architekt Jean de Chelles

Typ madony na trumeau portálu severního transeptu *Notre- Dame* 1240-1250 - odpovídá Amiens,

V tympanonu scény z života Theophilova, podle *Zlaté legendy* vikář na Sicílii, který měl být biskupem, ale byl vyhnán a zaprodal duši ďáblu aby dostal zpět svůj úřad. Modlil se k soše Panny Marie a ta vyrvala ďáblu jeho úpis, zobrazen jak se vyznává z tohoto hříchu

Tento portál vedl ke kanovníckému klášteru, upozorňoval na korupční sílu ambicí

Inovace:

Postavy v ostění v baldachýnových nikách, poprvé se v ostění objevují postavy Ctností a Neřestí, idea byla rozšířena ve Štrasburku

Jižní transept - dokončen asi 1257 (podle nápisu) věnován sv. Štěpánovi, druhý patron katedrály po Marii - většina soch z 19. století,

V interiéru mezi lety 1260-1270 osazeny sochy Adama a Evy - z nich zachován jen Adam, restaurovaný v 19. století. - zobrazení nahého lidského těla - zcela trojrozměrné, s rozvinutým kontrapostem - vyrovnávání se s antickým sochařstvím (starší je Adam na "*Adamsporte*" v Bambergu ze třicátých let 13. století)

Důležité pro další vývoj: sochařský styl rozvíjející se ve druhé a třetí čtvrtině století v Paříži se stal závazným po zbytek století (Bourges, Rouen, Štrasburk aj.), byl šířen i mimo bezprostřední sféru vlivu francouzského krále pomocí slonovinových mariánských soch a diptychů.

Je pro něj příznačná narativnost, hmotné těžké drapérie, rozvinutý kontrapost jednotlivých, ve výrazu individualizovaných postav, které jsou řazeny do narativních výjevů, objevují se základní typy postav stojící Madony s dítětem, ten je charakterizován osobním vztahem obou figur oproti hieratickému staršímu pojetí.

Štrasburk, Notre-Dame- západní průčelí - po 1277-před 1300 dokončena portálová zóna architekt Erwin von Steinbach

severní portál - tympanon: dětství Krista, prostřední portál - Pašije, jižní portál - Poslední soud, na ostěních portálů symbolické postavy (severní p. Ctností a Neřestí, jižní p. Panny Moudré a pošetilé, pouze střední je osazen sochami apoštolů)

Důležité pro další vývoj:

Na jižním portálu se objevuje postava Prince Světa, pokoušejícího poštilé panny, později užívána na několika dalších stavbách (Freiburg, Basilej).